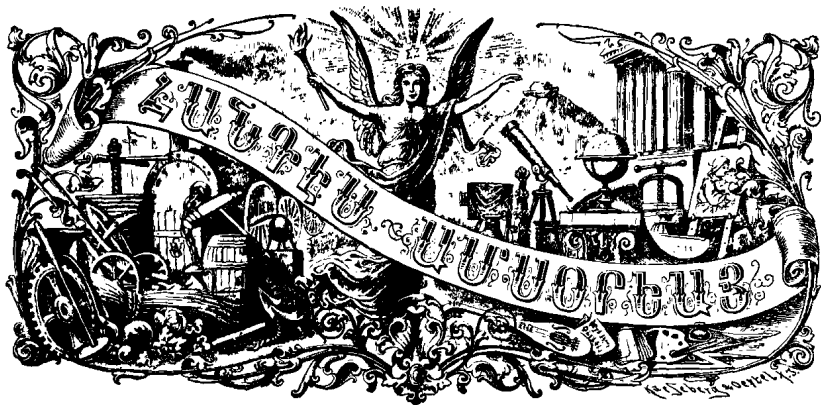

ԲՐՈՅՆԿԱՆ, ՈՒՍՈՒՄՆԿԱՆ, ԱՐՈՒՆՍԱԳԻՏՈՒԿԱՆ

Է. ՏԱՐԻ 1893

Տարեկան 10 ֆր. ոսկի — 4 յր.:
Հեղամենայ՝ 6 ֆր. ոսկի — 2 յր. 50 կ.:
Մեկ թիւ կ'ալժէ 1 ֆր. — 50 կապ.:

ԹԻՒՏ ՕԳՈՍՏՈՍ

ՈՒՍՈՒՄՆԿԱՆ

ԳՐԱԿԱՆ

ՀՐԱՐԻՍՏՐԱՆԿ

ՀԱՅ ԼՐԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

Ի 16/28 ՀԱՊՏ. 1894

Նշեալ գարու մէջերը
Պարսկաստանի Շի-
րազ քաղաքի քա-
ղաքացի Հմանի որ-
դի՝ Յարութիւն քա-
նայն իւր երկու
որդիքը տարածած
մահաւամբ կորնցը-
նելով՝ Շիրազէն եր-
կու ժամ Տեառ Բարաքուսայ լեռները, որոնց
ստորոտն էր Շիրազի Հայոց գերեզմանատունը,
կ'երթայ կը ծածկուի, եւ Նոյն լեռները ճգնող
դէպքերու հետ եօթը տարի առանձնութեան
մէջ կ'անցնէ: Ընտանեաց թախանձքը վերջա-
պէս կը յաջողի զինք լեռներէն իջեցնել: Բայց
ինքն այլ եւս չի մնար ի Շիրազ, այլ կ'երթայ

2/9

Հնդկաստանի Մադրաս քաղաքը 1780ին վեր-
ջերը եւ այս տեղւոյ Հայոց քահանայութեան
պաշտօնը կ'առնու:՝

Այստեղ Յակոբ Հաճափրեանց Նոր Զու-
ղայեցին 1772ին առաջին Հայ տպարանը հաս-
տատմ էր, ուր մինչեւ 1781 քանի մը գրքեր
հրատարակուեցան: Երբ Տ. Յարութիւն քհն.՝
Հմանեան Մադրաս եկաւ, արդէն՝ այս տպա-
րանին հետքերը ընդուած էին: Տ. Հմանեան
տեսնելով տեղացի եւ մերձաւոր ազգայնոց ու-
սումնասիրութիւնը, կը խորհի Նոյնը պահպանել
եւ արծարծել տեղահայն տպարանի մը միջո-
ցով: Գործն սկսաւ. Տ. Հմանեան ինքնին ան-
ձամբ Հայ տառեր փորագրեց, ձուլեց, եւ ան-
ձամբ սկսաւ շարել:՝ 1789—92 տպագրեց
Պատմ. օրոյց կուսին Մարիանէ, Յիսուս Որդի,
Պանթալոն տարակէք, պատմութիւնք, բարոյա-
կան առասպելութիւնք, գիրք Պորփուրի եւ
այլն:՝

Տ. Հմանեան մտածեց տպարանին յա-
րատել գործ մը գտնել եւ իւր հօտին օգտակար
եւ ընթերցանելի գործ մը հրատարակել, որ
իւր նպութեամբը շատերը յընթերցումն զրդէ
եւ շատերուն օգնէ: Եւ ահա Մադրաս մայրա-
քաղաքին մէջ հրատարակուած անգղիներէն

՝ Եսմ. Աւետուհեանց Թ. Խ. «Արամայե», Կալկա-
թա, 1886, էջ 118:

՝ Եսմ. Պատմութիւն արքայ կուսին Մարիանէ, Մա-
դրաս, 1789, Թըշտակարան:

՝ Աղագոր լուսագիր, 1795, էջ 372:

լրագիրները միտքը բերին, որ կարելի է Հայե-
րէն նշնակիւթ թերթը մ'ալ հրատարակել: Այս
խորհրդածութեամբ եւ այս գաղափարներով
1794ին Ղամար ամսոյ 20ին որ է Օգոստ.
7/19ին՝ Յայտարարութիւն մը հանեց, ծանու-
ցանելով Հայերէն լրագիր մը հրատարակելու
գիտաւորութիւնը, եւ հրաւիրեց ի բաժանորդ
գաղութիւն հրատարակելի ամսագիրութիւն, ու-
րուն անունը դրած էր Ազդարար, այսինքն
խրաբանելիւր ամսոյ քաղաքական եւ ազ-
գային անցքերու "ազդ արարող": Մինչեւ
նոյն տարւոյ թիւիւս ամսոյ 30, որ է Հոկտեմբեր
16/28, երբ Աշխուրի առաջին թերթը հրատա-
րակեցաւ, ուներ արդէն Մարգարի մէջ 28 բա-
ժանորդ: Այս Հոկտ. ամսէն սկսեալ Աշխուրդ
ամսագիրները կանոնաւորապէս շարունակեցաւ
ամսական 21—35 թիւով բաղկացեալ ամսա-
տետներն տալով մինչեւ 1796 Փետր., երբ՝
հաւանականապէս ծերունի նախախմբագրին
մահուամբը, թերթը գաղտնեցաւ:

Աշխուրի օրինակին հետեւեալ թէ Հընդ-
կաստան դարուս սկիզբները, եւ թէ մեր կող-
մեր լրագիրներու երկայն շարք մ'եկաւ յա-
րեցաւ, որոնց թիւը մինչեւ այսօր գրեթէ 180ի
հասաւ. թող նաեւ իւր 20 հայատառ առա-
կերէն լրագիրները:

Առաջինայ 1894 Հոկտ. 16/28ին պիտի
լրանայ Հայ լրագրութեան սկզբնաւորութեան
եւ կենացը Նարինի տարին:

Հարկաւոր է լրագրութեան ազգին բլրած
օգուտները անգամ մի եւս մասնանշիչ ընել: Թէ
մենք այս օրս առանց լրագրութեան ինչ կ'ըլ-
լայինք, բաւական է միայն նոյն իսկ լուսաւոր
դարուս մէջ՝ այս բուսկին այն գաղաւտներն եւ
մեր իսկ ազգին այն գիւղերն ալաւաւ առջեւ բե-
րել, ուր լրագիրը տակաւին մուտք չունի: Ա-
ռանց լրագրութեան ուր է քաղաքակրթութիւն.
մարդկային ընտանեկան, մտաւոր եւ արուես-
տական գիւտերու ինչպէս կարելի է դիւրաւ
հաղորդակցել, եթէ այս կամուրջը, այս ցուա-
ցուցիչը չըլլար: Ազգային գիտութիւնը ինչպէս

կրնային յառաջանալ, եթէ անընդհատ հետա-
քոտող թերթներ չըլլային: Հասարակութեան
մէջ հանդիպածներն եւ ասոնց դարման ինչ-
պէս պիտի գիտնար եւ խորհրդածէր իւրաքան-
չիւր անհատ, որ արդէն բիւր հոգեբով բեռ-
նաւորուած է, եթէ չըլլային մասնաւոր ընդու-
նակ անձինք, որ առ այս կողմած ըլլալով՝ գի-
տեան ու քննին ամենայն ինչ եւ ծանացանին
հասարակութեան:

Ազգին անհատներուն սոյն գասն իւր ան-
ձնութեց ծառայութիւնը 100 տարի մատչեց
հասարակութեան: "Անձնութեց" ըսինք, քան
կ'ի տարնք որչափ ալ քաղաքական յաղորդութիւն
սնեցած են, սակայն ոչ որ կրնայ նախանձիլ
թոնց նիւթական յաղորդութեանը: Արդ լրա-
ցնելով 100ամայ ծառայութեան իրան մը՝
առաջինայ 1894 Հոկտ. 16/28ին պիտի սկսի
նոր շրջանը մը:

Մենք իր կարծեք թէ այս առիթն անս-
գուտ անցընել՝ առանց պատասխանատուութեան
չի մնար նոյն իսկ փմբագիրներու համար: Ժո-
ղովուրդը նիւթական է միշտ. այսպիսի առիթի
մը մէջ, երբ խմբագրութիւններն իրին նշանա-
կութիւնը ցոյց կու տան եւ հանդիսութիւններ
կը կազմեն, ժողովուրդը տրամադրութեան մէջ
կը գտնուի ճշմարտութիւններ, իրականութիւն-
ներ շուտով ըմբռնելու եւ կործնականապէս
գործակցելու: Երբեմն ուսուցիչներն, դերասան-
ներն ու խմբագիրները ժողովուրդեան արհամար-
հանաց կամ ողորմածութեան առարկաներն էին.
այս օրս ժողովուրդեան միտքը, սիրտն եւ երկուքն
ի միասին այս երեքին ձեռքն են. ալ ժողովուրդն
հասկցած է ասոնց նշանակութիւնը, սէր ու-
նի, համարութիւնն ունի ասոնց, եւ գիտէ ի
մասնաւորի մամուլէն ունեցած կախումը:

Միւս կողման ներկայ Հայ լրագրութիւնը
շատ թերութիւններ, գիտելու արժանի շատ
կէտեր ունի, որոնց վրայ խորհիլ, վիճել եւ ի-
րարու միաբանել՝ ազգային թերթներու կենսա-
կան կարեւոր ոյժը կու տայ: Եւ որչափ բան
կայ խորհելու: Գիտէ՞ այս օրս մեր իւր 22 թեր-
թերէ բաղկացեալ լրագրութիւնը թէ ինչ
բանի մտադիր ըլլալու է ամէն մէկը, եւ ինչ
կերպով կարելի է միաբան գործակցութեամբ
ազգային լուսաւորութեան եւ քաղաքակրթու-
թեան զարգացման աճում տալ: Ի՞նչ են պատ-
ճառները որ 22 թերթներէն գրեթէ երեք քա-
ռորդն իրարու հակառակ ուղղութիւն, հակա-
ռակ շահեր յառաջ տանելու կը ձգտին: Ի՞նչ
է պատճառը որ մեր թերթները միշտ քործա-

¹ Հաշիւի 1887, թ. 7, էջ 89 Աշխուրդ լրագրոյ
վրայ ծառայելու առիթն: Մոնիթորինգի (1887, թ. 1) մէջ
Ս. Գուլամբեկեանի գրած անդրիւթեանը վստահելով, Աշ-
խուրդի Յայտարարութեան հրատարակութիւնը Մայիս 20ին,
իսկ առաջին ամսագրոյն հրատարակութիւնը Յուլիսին
կը քննէր: Հետեւեալ 1894 Մայիս 20ին Յոյեանն առ-
նել կը տրոգարէր: Այսինքն Աշխուրդ այժմ մեր ձեռք
ունենալով՝ կը անանկը ալ ամենայն ուրիշ զգայի յատուկ
Աշխուրդի թերթականը կը գործածէ: Առաջին օր
այս 20., հրատարակեալ Յայտարարութիւնը մեր Օգ. 7/19
է, երբ թերթն առաջին թիւը "Թիւրքոյ ամսոյ 30, մեր հրատա-
րակուած է, որ է մեր Հոկտ. 16/28: Հիմա, Պատմութիւն
Հայ լրագրութեան, Ա. Հոր. 1893, էջ 23, 199—212:

վարական կենսը մը կը վարեն, հազիւ օրական պարենը կը հայտնային, կամ ինչպէս վաթսնական թուականներու հայ լրագիր մը կ'ըսէր, «պապուկի պէս հաց կը մուրան», ինչ կերպով կարելի եւ ժողովրդեան իրաւացի պահանջը որ ըստ ամենայն մասին կատարեալ, առողջամիտ, ազգին լուծեան շահուն հետամտող թերթեր կ'ուզէ, հատեցանեւ եւ համակրութիւնն ընդունին, ինչու մեր մամուլը միայն մեր մէջ տեսնուած փոփոխութեան եւ անձանցով կը ձայն ուրիշ ազգերու:

Այս եւ սոյնպիսի խորհրդածութիւններ կը գրեն զմեզ որ առաջիկայ Յօդերէնի առթիւ յորդորներ ազգային խմբագիրները եւ ասոնց հետ ազգի, որ միջոցներ մտածութիւն եւ ձեռք առնուին ազգային թերթերը վերանորոգելու եւ վերայիշեալ անպատեհութիւնները բաժնաւորելու եւ Երեւանի կարծիքներ որ յաջորդ առաջարկութիւններէ բացարձակ անգործադրելի չեն, եւ եթէ գործադրուին՝ շատ օգուտներ յառաջ կրնան բերել:

1. Հայ խմբագիրներու համաժողով (congrès) մը կազմուի, յարմարագոյն տեղ մը, ուր խմբագիրը խորհին եւ գործնական միջոցներ ցոյց տան ազգային թերթերին իրենց արժանաւոր բարձրութեան հանդէս եւ հասարակութեան զգալապէս օգտակար ընելու: Այս օրս համաժողովներն ամէն ձեռնարկութեան յառաջագիծութեան անհրաժեշտ պայմանը կը նկատուին, եւ կը տեսնենք որ Եւրոպայ անընդհատ համաժողովներ կը կազմէ գիտութեան, արուեստից, ընկերութեանց ամէն ճիւղերու, եւ ասկէ մեծապէս օգուտներ յառաջ կու գան:

2. Ի սկզբանէ ցայսօր հրատարակած լրագիրներու ցուցահանդէս (exposition) մը գրուի թէ ազգային կենդանի մը եւ թէ եւրոպական բարձր մը: Այս ցուցահանդէսն ազգայնապէս կողմանէ օգտակար ընելու միջոցներ ձեռք առնուին:

3. Միջոցներ առաջարկուին կենդանական անձեանքներէ գրամագրութիւն մը կազմելու, որուն տոկոսը թէ ժամանակին հայերէն լրագիրներու տարեկան օրինակներու բաժանորդագրութիւն օրինակներն աղքատ զգործներու, ուսուցիչներու, մատենադարաններու, ընթերցարաններու բաշխելու համար: Ասով իւրաքանչիւր խմբագրութիւն գէթ որոշեալ քանակութիւն մը մշտնջենաւոր բաժանորդաց կ'ունենայ:

Վերջապէս թող իւրաքանչիւր խմբագրու-

թիւն խորհի իւր կողմանէ Յօդերէնի նշանակութիւնը օգտակար ընելու միջոցներ:

Այս երեք կէտերու վրայ մենք պիտի վերադառնանք, երբ ազգային խմբագրութիւններ իրենց կարծիքներն յայտեն:

Հ. Բ. Ս.

Հ. Բ. Ս.

ԱՐԻՍՏԱՑԵԼԻ ՅԱՂԱԳՍ ԱՍՏՈՐԻՍՏ ԷՆԴՈՐԻՆԱԿԱՌՈՒՄԻՆ Կ. ԿՈՆԲԵՐԻ

Հայագետ Նեղիսակ արդէն նախընթաց տարածներուն միոյն մէջ (Տ 28) ընդարձակ խօսքով Յաղագս Աշխարհի գործերն վրայ, որ Արիստոտէլի անուամբ տպուած է «Իսաւրի Անդրոն», գործող մէջ, եւ թէ ինչպէս 1891 թ Կաթան Էնդրոնի գտնուելով գտած է սոյն ճաղին թարգմանութեան նազդին օրինակը որ զերծ է յաշուող ժամանակի փոփոխութիւններէն, եւ որ «Յաղագս Աշխարհի», գործածան վերջին մասն է թէն «Յաղագս Աստուծոյ», սկսած անոր տեղիքը կը կոչէ ընդամենայ ճոճագրին մէջ. — «Մայր-Յուսակ», մէջ Թ. 2050, գ. «Զբանս յԱրիստոտէլի Յաղագս Աստուծոյ», և «Նեղիսակն այս պատմական հատուկ տորք ընդօրինակած ըլլալով խառն է այժմ մեզ հրատարակութեան համար, զոր կը ընթերցես Նեղիսակին ընտանիքն գործին մեր թարգմանութեանն իրեն Յաղագսն Հրատարակութեանն մէջ ճշդի պատմած է ընդօրինակութիւնն որ նոյնպէս ինքնին ընտանիքն է ճոճագրին՝ Նեղիսակն անոր ամէն սեպհականութեանը ուղղագրութեանն եւ կիտարութեանն: ձեռագրերը ինչպէս կից յիշատակարանը կը ցոյցնէ՝ գրուած է վաղնական վարդապետի Մտնիմանս Աղթանակի աշակերտին Խոթանաշատ վանաց մէջ 1234 (— 1233) ինքնական: ձեռագրին սակաւագրի տղաքութիւնը (աստուած, - թիւն են) ալ պատմած են ճշդի:

4. Բ. Ս.

Արիստոտէլի յաղագս Աստուծոյ:

Այդ Նախին ինչ բան է. եւ հայերնի ամենայն մարդկանն իբրեւ յայն ամենայն. եւ վն էյ եւ առ մեզ հաստատեալ, եւ ոչ մի բնութիւն ինքն ըստ ինքեան բաւեալ լինին: անապատ լինեալ առ ի նմանէ փրկութեանն. վասն որոյ եւ ի նախնեացն ոմանք կան-

Յետ ասոր վրայ մարմառած թերթիս կողմ վերջն երեւոյ: